

УДК 140.8(477)

Герасименко Д. Г.,
аспірантка, Центр Гуманітарної Освіти НАН України
(Україна, Київ), dariababiichuk@gmail.com

ПРОЦЕС ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ: КАТЕГОРИЧНИЙ ІМПЕРАТИВ ПРОТИ ГІПОТЕТИЧНОГО

Досліджено процес демократизації, який відбувається у західному світі та моральні ідеали, які визначають напрям розбудови демократичного суспільства сьогодні. Закон та мораль, які після утвердження позитивного права, все частіше розглядалися як окремі сфери суспільного буття, вимагають їх перегляду, в контексті зв'язку який існує між ними. Для І. Канта стан громадянського суспільства отождолюється із моральністю, саме тому мислитель вживає поняття етично-громадянського стану. Пропонуючи категоричний імператив як модель здійснення суспільних взаємовідносин, Кант вимагає безумовного дотримання моральних норм від суспільства. Обмеження з боку закону та дотримання громадянами моральних норм з остраху покарання, яке забезпечує система права, за Кантом, відповідають характеристикам гіпотетичного імперативу. У статті протиставляються гіпотетичний та категоричний імперативи як можливі моделі суспільних взаємовідносин в межах громадянського суспільства та здійснюється оцінка відповідності сучасного суспільства обом імперативам в різних площинах: філософського та політичного дискурсу.

Ключові слова: демократизація, громадянське суспільство, категоричний імператив, гіпотетичний імператив, мораль, право, закон, громадянський стан.

Дисонанс серед існуючих визначень демократії та поняття демократичного суспільства, причиною якого є розбіжності у їх тлумаченні, призводить до втрати зв'язку, який має існувати між філософським та політичним дискурсом. Виходячи з означеної проблематики, *актуальність* даної статті полягає в тому, що робота розкриває зміст уявлень про демократію у сучасному суспільстві та пропонує шляхи для подолання ідейної розбіжності між філософським та політичним дискурсами.

В статті здійснюється порівняння двох проектів демократичного суспільства на прикладі двох імперативів, які використовує Кант для порівняння природного та етично-громадянського станів. Поняття категоричного імперативу в контексті сучасного політичного буття було розглянуто як західними так і вітчизняними дослідниками. Серед них робота Ніколоса Тампіло «Мужність кантіанства: ідеї просвітництва у сучасній політичній теорії» в якій автор закликає до необхідності повернення до ідеалів, запропонованих Кантом, категоричного імперативу, зокрема, оскільки втрата загальних ціннісних орієнтирів, утверджених за доби Просвітництва, може призвести до невідворотних наслідків [12, с. 99]. Також категоричний імператив розглядає Шаліні Саткунанадан в своїй роботі «Надзвичайна відповідальність: політика поза моральних ідеалів» в двох можливих його виявах: як епістемологічний та звичайний [11, с. 140–141]. На думку автора епістемологічний категоричний імператив не може стати ціннісним орієнтиром в світі сучасного політичного буття, оскільки утверджує однакову здатність досягнути категоричний імператив, що, як вже було достатньо показано на реаліях ХХ століття, не може бути достатньою підставою для розбудови демократичного суспільства. Натомість категоричний імператив поза його епістемологічним контекстом, є прикладом асиметричності взаємовідносин у суспільстві, яка спирається на безумовну повагу до іншого, без відносно від власних очікувань. Серед вітчизняних досліджень, які розглядають категоричний імператив у можливості його бути застосованим для опису та пояснення суспільних взаємовідносин в соціумі, робота

И. И. Мюрберга «Категоричний імператив І.Канта та поняття політичного» [6]. Автор аналізує наскільки категоричний імператив може бути застосованим по відношенню до сучасного соціуму. Автор робить спробу поєднати політичний та філософський дискурси посередництвом ре актуалізації категоричного імперативу. «Дане чергове звернення до категоричного імперативу нав'язно переконанням, що теоретична мотивація, яка надихнула Канта на створення настільки неординарною конструкції, несла в собі зародок політико-філософського підходу» [6].

Представлена стаття виходить за рамки аналізу категоричного імперативу та пропонує розглянути також поняття гіпотетичного імперативу, яким послуговується Кант, щоб на його фоні виділити та підкреслити значення та роль категоричного імперативу для суспільства. В статті проведено ревізію як гіпотетичного так і категоричного імперативу стосовно їх відповідності запитам сучасного суспільства.

Відповідно до вище зазначеного, у статті було поставлено та вирішено ряд завдань серед яких: аналіз понять демократії та демократичного суспільства; розкриття змісту демократизації, як невід'ємного процесу розвитку суспільства; аналіз категоричного та гіпотетичного імперативів як можливих моделей здійснення суспільної взаємодії; визначення подальшого напрямку розвитку демократичного суспільства у відповідності до категоричного імперативу. Вирішення даних завдань сприяє досягненню головної цілі роботи: визначення ролі категоричного імперативу для філософського та політичного дискурсів та їх кореляція, яка необхідна для встановлення нових векторів розвитку демократичного суспільства.

Демократія в сучасних умовах може розглядатися з двох позицій: в якості традиції або процесу становлення розвинутого громадянського суспільства. Традиційним тлумаченням демократії є, так зване, «народовладдя». Тобто, будь-яка країна, яка наділяє народом можливість обирати владу має формальне право та підстави називатися демократичною. Проте дане визначення може задовольнити лише правовий дискурс, а не соціально-філософський, оскільки для останнього цінність складає не формальне співставлення суспільної групи з назвами відомих політичних режимів, а вся складність відносин між суспільством та його ідеалами, які являються умовами здійснення демократії. Дана стаття розглядає демократію з боку її двох можливих проявів: зовнішньої та внутрішньої, беручи за основу категоричний та гіпотетичний імперативи, представлені Кантом в якості методологічної бази для здійснення компаративного аналізу. Дослідження подібного гатунку становить цінність для сучасної соціальної філософії, оскільки воно сприяє змістовному наповненню такої важливої категорії як «демократія», що складає основу категоріального апарату соціальної філософії.

Перш за все необхідно з'ясувати, яким чином можливо розглядати демократію по відношенню до категоричного та гіпотетичного імперативів, оскільки Кант використовує обидва імперативи не в якості пояснення суспільних відносин, а як розкриття підводних каменів у ставленні до окремого суб'єкта та його почуття обов'язку, в межах конкретної одиничної свідомості. За думкою автора, носієм категоричного

та гіпотетичного імперативів виступає суспільство, з присутньою йому суспільною свідомістю. Варто зазначити, що метою, з якою Кант вводить поняття категоричного та гіпотетичного імперативів, як вже було зазначено вище, було розкриття проблеми морального обов'язку окремого індивіда, проте в «Релігій в межах лише розуму» мислитель пояснює, яким чином категоричний та гіпотетичний імперативи впливають на життя суспільства взагалі. Для Канта морально-етична складова та суспільні відносини, на відміну від сучасного соціально-філософського дискурсу, являють собою складники єдиного цілого. Даний аспект має бути врахованим, оскільки розділення на сферу права і моралі, яке можна спостерігати сьогодні, за часів Канта, не було таким відчутним, про що свідчать слова мислителя: «Так як і юридичний, природний стан є станом війни всіх проти всіх, так і етичний природний стан являє собою стан постійної ворожнечі на основі того зла, яке властиве всім людям; ці люди, будучи (як було зазначено вище) наче оруддями зла, знищують моральні задатки один одного навіть при наявності у кожного з них доброї волі, через відсутність єдиного принципу, який всіх поєднує. Через відсутність духовної єдності, вони віддаляються від суспільної мети досягнення блага, підштовхуючи один одного знову підкоритися злому початку. Подібно до того, як стан беззаконної зовнішньої свободи та незалежності від примусових законів є станом несправедливості та війни всіх проти всіх, з якого людина повинна вийти, щоб вступити в політично-громадянський стан, так і етичний природний стан є публічною взаємною ворожнечею принципів добродійності та станом внутрішньої аморальності, з якого природна людина має намагатися вийти як найшвидше» [4, с. 332–333].

Для Канта суспільні стосунки розвиваються за аналогією особистісних моральних відносин. Перші він лише наділяє характеристикою зовнішніх. Проте сучасна соціально-філософська думка не погоджується з німецьким філософом, вимагаючи розглядати проблеми, з якими стикається громадянське суспільство, осторонь від запитів етики та моралі. Про дану тенденцію в межах сучасного соціально-філософського дискурсу свідчать роботи сучасних західних соціальних філософів, таких як Ж. Рансьєр, Дж. Р. Серль, Ж.–Л. Нансі та ін., які розкривають зміст соціального буття, не через проведення паралелей зі сферою етичного, а шляхом розгляду суспільства та суспільної свідомості як автономного організму, іноді навіть відчуженого від самої особистості, яка є його невід'ємною складовою. Наприклад, Ж. Рансьєр в своєму інтерв'ю «Демократія як політична форма» говорить про розрив політичної та культурної сфер. Ситуацію, яка склалась сьогодні мислитель характеризує як розрив загальних цінностей, маніфестацію влади капіталу над суспільством в якості споживачього індивідуалізму [7]. В інтерв'ю Рансьєр надає дещо спрощену характеристику тому, що він вбачає під політикою як феноменом сучасного суспільства. В більш розгорнутій формі, філософ описує стан політичного буття в роботі «На краю політичного», зазначаючи, що суспільство є поглинутим і не може самостійно вирішувати проблеми, що постають перед соціумом, оскільки ця нездатність діяти виступає в якості ціни, яку воно заплатило за можливість належати

до великого «цілого». «Різновид дещо виродженого катарсису виправдовує засоби, суть яких в тому, щоб постійно демонструвати нам фанатизм великого тіла, яке причарувало нас для того, щоб ще сильніше нас згубити» [8, с. 111]. Даний вислів підтверджує тезу про автономність політики та політичних режимів по відношенню до реальних запитів суспільства, в якому кожен з його членів має право на свободу, з єдиним обмеженням, щоб остання не посягала на свободу іншого. Стан, в якому суспільна свідомість поглинута ідеєю єдиного суспільства та більш не здатна сама керувати подальшим ходом подій, суперечить уявленням Канта про громадянське суспільство, в якому бути громадянином означає досягнути найвищого шабля розвитку суспільних відносин.

Громадянське суспільство для німецького мислителя являє собою найпривабливішу перспективу, реалізація якої можлива через перемогу категоричного імперативу над гіпотетичним. Проте, сучасний стан західного суспільства, що розглядає себе в якості спільноти громадян свідчить про те, що лише гіпотетичний імператив здатен утримувати суспільство від стану війни всіх проти всіх, оскільки реальний острах є таким що привалює над усвідомленням цінності громадянського суспільства. На думку німецького мислителя, досягнення громадянського суспільства означає, що «громадянин світу», як його складова, здатен не лише осягнути моральний закон та безумовно підкорюватись йому заради суспільного блага, а і досягнути певного рівня зрілості (втілити найвищу ціль людини, яка предписана природою за І. Кантом) в науковій та естетичній сферах. Для Канта духовна культура та суспільні відносини виступають в якості єдиного цілого, в межах якого одне впливає з іншого, проте Ж. Рансьєр зазначає, що сьогодні мистецтво та духовна культура є засобом втечі від соціального буття, а не його відображенням.

Представник сучасної соціальної філософії Ж.–Л. Нансі також здійснює аналіз стану суспільних відносин та проводить оцінку наскільки суспільство зберегло здатність контролювати власні дії та підтримувати процес демократизації, який для представників Просвітництва в цілому, так і для Канта, зокрема, був засобом досягнення найвищої мети (стану громадянського суспільства). Ж.–Л. Нансі в своїй праці «Невиробляюче суспільство» розкриває проблему сучасної соціально-філософської думки та її дисонанс з ідеями, які були висловлені за часів Просвітництва. Мислитель наводить слова німецького мислителя та історика культури Й. Гердера, щоб пояснити невідповідність між сучасним та просвітницьким баченням суспільства: «Саме іманентність людини людині, або, окрім цього, людина в абсолютному сенсі, яка розглядається, переважно, в її іманентному бутті, конститує наріжний камінь, який існує у суспільстві. Дане суспільство має бути спільнотою людей та припускати повноцінну реалізацію людської сутності. («Що може бути вдосконалено людьми. Все. Природа, людське суспільство, саме людство», – писав Гердер. Ми вперто підкоряємося цій регулюючій ідеї, навіть коли вважаємо, що саме це «вдосконалення» – ні що інше, як «регулююча ідея»...) [7, с. 27].

Таким чином, Ж.–Л. Нансі розвиває ідею існування суспільства, яке позбавлене первинної мети, заради

якої воно виникло. На думку Просвітників, суспільство колись, подолавши стан ворожнечі всіх проти всіх, сформувалося у вигляді спільноти, найвищою метою якої стало досягнення стану громадянського суспільства. Проте, згідно з Ж.–Л. Нансі, суспільство втратило можливість діяти, оскільки останнє поглинуте капіталістичним світом, а від так втрачає здатність бачити перспективу процесу демократизації, можливість існування та втілення категоричного імперативу опиняється під сумнівом.

Американський мислитель, представник сучасної соціально-філософської думки, Дж. Р. Серль, розглядаючи проблему доцільності та раціональності, констатує зміну в осмисленні раціональності як такої, та її відношення до проблем суспільства. Якщо для раціональності І. Канта та його сучасників достатньо було ствердити існування трансцендентальних ідей та здатність розуму їх досягнути, то Серль веде мову про раціональність іншого рівня. Остання, на думку американського філософа пов'язана не лише зі здатністю суб'єкта здійснювати мислиневі акти, а є результатом структур, в межах яких здійснюється акт мислення. Якщо, для Канта можливість досягнення рівня громадянського суспільства впливає зі здатностей розуму, то для Серля реалії сучасного громадянського суспільства та соціальна ситуація задають певний напрям раціональності, яка формується в межах існуючих структур (мовленевої, соціальної, мистецької).

Прогнози, які надавали Просвітники та Кант, зокрема, стосовно шляхів розвитку та розбудови громадянського суспільства не були втілені. Ідея, яку пропагує просвітництво, полягає в тому, що представники даної епохи розглядали тогочасні реалії соціального буття як недосконалі, проте тимчасові, оскільки вірили в прогресивний розвиток, який має незабаром здійснитися, саме тому для філософів доби Просвітництва притаманно поділяти світ на зовнішній та внутрішній або на реальний та ідеальний. Дану думку також підхоплює Кант виводячи фігуру «громадянин світу», оскільки, на думку мислителя, якщо індивід буде виконувати приписи, продиктовані категоричним імперативом, а саме сприяти можливості іншого забезпечити собі свободу, сенс у війні за територію, права держави та ін. зникне. Світове громадянство не має бути обмеженим а ні територіально, а ні матеріально. Наділивши суспільство здатністю досягти своєї найвищої цілі, Кант разом з тим говорить про проміжний стан, за якого суспільство набуває ознак громадянськості, проте остання не є істинною.

За Кантом є певні три різні ступені дотримання закону, два з яких є умовними і лише найвищий, третій, є безумовним. Найнижчим рівнем дотримання та визнання закону є острах бути покараним, який змушує суб'єкта підкорюватись зовнішнім правилам поведінки, які наявні у суспільстві. Другим ступенем є визнання та дотримання законів з огляду на думку оточуючих заради отримання схвалення у суспільстві. Хоча Кант і говорить про те, що другий рівень суттєво відрізняється та має переваги над найвищим, третім рівнем, проте він все ж таки залишається суто зовнішнім і без підкріплення (схвалення суспільства) за умови такого мотиву, суб'єкт втрачає мотив діяти відповідно до закону. Третім, найвищим ступенем прояву моральної природи

людини є дотримання та визнання закону безвідносно до зовнішніх стимулів, що свідчить про досягнення суб'єктом найвищого задуму природи.

Дана градація принципів, на основі яких суб'єкт дотримується приписів закону присутня в «Основах метафізики моральності», про що свідчать слова мислителя: «Наприклад, один скаже: я не повинен вдаватися до обману, якщо я хочу зберегти чесне ім'я; інший же думає: я не повинен вдаватися до обману, щоб брехня не спричинила позору. Таким чином, останній повинен настільки відволіктися від усякого стороннього предмету, щоб предмет не мав ніякого впливу на волю, щоб практичний розум не керував лише сторонніми інтересами, а здійснював лише свою керуючу функцію в якості найвищого законодавства» [3, с. 103]. Наведена вище думка підкріплюється в іншій праці мислителя «Лекції з етики», в якій Кант також говорить про мотиви дотримання закону, розділяючи їх на суто юридичні та етичні. «Юридично, хто-завгодно є винним, якщо він здійснив дію, яка спрямована проти права іншого. Проте етично він винен вже тоді, коли в нього лише виникла думка про те, щоб здійснити протиправну дію» [1, с. 192].

Таким чином, розподіл на юридичну та етичну сферу в Канта стає основою оцінки розвитку суспільства, оскільки, якщо суспільство дотримується законів виключно з точки зору юриспруденції, воно може бути визнане законом-підпорядкованим, проте не може називатися громадянським. «Юридично-громадянський стан є відношенням людей один до одного, оскільки вони в суспільному порядку підкорюються публічним правовим законам (цілковито примусовим). За умови етично-громадянського стану люди об'єднуються під гаслом також суспільних, проте вільних від примусу законів, тобто тільки законів добродетності» [4, с. 330]. Відповідно юридично-громадянський стан забезпечується за умов дотримання гіпотетичного імперативу, а етично-громадянський шляхом визнання та утвердження категоричного імперативу, який за своєю суттю є об'єднанням моралі та політики. Проте, як було зазначено вище, подібний ідеал не знаходить втілення у сучасному суспільстві. Припинення війн та ворожнечі між конкретними країнами, як припускав Кант, відбудеться лише за умов панування категоричного імперативу у суспільстві, проте практика суспільного буття спростувала це твердження та з огляду на сучасне суспільство можна вивести тезу, що дотримання та визнання гіпотетичного імперативу є швидшим та ефективнішим засобом для усунення військових конфліктів.

Проблема втілення концепції І. Канта полягає в уявленні, що світ розвивається в бік покращення та прямує до втілення найвищих цілей природи і гіпотетичний імператив, хоча і більше відображає стан тогочасної реальності, проте описується мислителем винятково як проміжний етап.

Іншим проблемним питанням теорії німецького філософа є виведення так званого універсального суб'єкта, який безумовно підкорюється дії категоричного імперативу, проте реалії сучасного суспільства свідчать про неможливість втілення даного проекту. Натомість сучасне суспільство відчуває гостру необхідність вирішувати конфлікти між різними соціально-етнічними

групами, які не можуть бути розв'язані за допомогою апелювання до єдиної та універсальної етики (до чого власне і прагне категоричний імператив). Про дану проблему розмірковує сучасний представник соціальної філософії та етики А. Макінтайр та зазначає, що проєкт, запропонований І. Кантом, не може вирішити наявних проблем у суспільстві через багатоманітність останнього. Уявлення про прогресивний розвиток громадянського суспільства лише погіршує ситуацію, оскільки, так звана «мова моралі» є відкритою для інтерпретації і те, в чому одна культура бачить прогрес іншій видається регресом. Раціональний шлях вирішення конфліктів, як показує історія, не може претендувати ні на який успіх. Канта важко віднести до представників класичного раціоналізму, проте, як відомо саме розум виступає у якості гаранта осягнення та втілення категоричного імперативу, тому в деякій мірі німецький мислитель є раціональним моралістом, звісно з певними обмовками. Макінтайр, з приводу ролі моралі у соціально-політичній сфері зазначає таке: «Схоже, що в нашій культурі не існує раціональної гарантії моральної згоди» [5, с. 24]. Цими словами Макінтайр виводить думку про те, що моральні орієнтири сучасного суспільства є настільки стертими, що перемагає та традиція яка може надати кращих аргументів. Звісно, що американський філософ не виступає проти раціональності у вирішенні питань з моралі та етики, скоріше навпаки, зазначає її брак. Разом з тим, Макінтайр підкреслює, що раціональність, запропонована Кантом не відповідає запитам сучасного суспільства.

Раціональність німецького мислителя полягає у пошуках єдиної вірної та єдиної можливої концепції, яку власне філософ і втілює за допомогою введення поняття категоричного імперативу. Макінтайр наголошує на необхідність раціональності, яка бере свій початок від Арістотеля та слугує для того, щоб допомогти суб'єкту не втрапити в оману власних моральних пошуків. Стосовно неспроможності проєкта Канта вирішити проблеми етики та моралі в сучасному громадянському суспільстві, свідчать наступні слова Макінтайра: «Оскільки я ні в якій мірі не показав неможливість ситуації, в якій буде неможливо відкрити раціональний шлях для вирішення протиріч між двома конкуруючими моральними та епістемологічними традиціями; саме тут можуть виникнути позитивні засновки для аргументу релятивізму. Я цього не заперечую. Тому, що з моєї позиції слідує, що не існує успішних апіорних аргументів, які заздальгідь гарантують, що подібна ситуація не станеться. Насправді, ніщо не може дати нам такої гарантії, яка не включала б повернення до кантіанського трансцендентального проєкту» [5, с. 373–374].

Як висновок, можна заключити, що гіпотетичний імператив І. Канта є виявом раціональності, проте остання не вимагає визнання трансцендентальних ідей Бога та безсмертя (які є доказом можливості осягнення та дотримання морального обов'язку) як це відбувається у випадку з категоричним імперативом. Гіпотетичний імператив завжди апелює до конкретних проблем, які мають бути вирішені в сфері моралі. На відміну від категоричного імперативу, гіпотетичний імператив має певні умови дотримання закону, які можуть бути основою для дискусій між традиціями, що не можуть досягти консенсусу. Категоричний імператив не може

стати основою для діалогу, через свою стійкість, натомість гіпотетичний імператив закликає ворогуючі сторони сісти за стіл переговорів, саме тому він має більшу цінність в очах сучасного громадянського суспільства, яке в більшій мірі, розглядає себе як таке, що перебуває в стані становлення, а не утвердження.

Список використаних джерел

1. Кант И. Лекции по этике: Пер. с нем. / Общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. – М.: Республика, 2000. – 431 с.
2. Кант И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане // Кант И. Собр. соч. на нем. и рус. яз. Т.1: Трактаты и статьи. – М.: Камі, 1994. – С.79–123.
3. Кант И. Основы метафизики нравственности // Кант И. Избранное. В 3-х тт. Т.1. О воспитании разума – Калининград: Калининградское книжное издательство, 1995. – С.98–17.
4. Кант И. Религия в пределах только разума // И. Кант. Трактаты. – СПб.: «Наука», 2006. – 549 с.
5. Макінтайр А. После добродетели. – М.: Академ. проєкт, Делова книга, 2000. – 383 с.
6. Мюрберг И. И. Категорический императив Иммануила Канта и понятие политического / И. И. Мюрберг. – Политико-философский ежегодник. – 2008. – №1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.intelros.ru/readroom/politiko-filosofskij-ezhgodnik/pfe-1-2008/7254-kategoricheskij-imperativ-immanuila-kanta-i-ponyatie-politicheskogo.html>
7. Нанси Ж.-Л. Непроизводимое сообщество / Пер. с франц. Ж. Горбылевой и Е. Троицкого. – М.: Водолей, 2009. – 208 с.
8. Рансьер Ж. На краю политического / Пер. с франц. Б. М. Скуратова. – М.: Практис, 2006. – 240 с.
9. Сёрл Дж. Рациональность в действии / Пер. с англ. А. Колодия, Е. Румянцевой. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 336 с.
10. Рансьер Ж. «Демократия как политическая форма» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://s357a.blogspot.com/2012/09/blog-post.html>
11. Satkunanadan S. Extraordinary responsibility: politics beyond moral calculus / Shalini Satkunanadan. – Cambridge university press, 2015. – 263 p.
12. Tampio N. Kantian Courage: advancing the Enlightenment in contemporary political theory / Nicholas Tampio. – Fordham Univ Press, 2012. – 255 p.

References

1. Kant I. Lekcii po jetike: Per. s nem. / Obshh. red., sost. i vstup. st. A. A. Gusejnova. – M.: Respublika, 2000. – 431 s.
2. Kant I. Ideja vseobshhej istorii vo vsemirno-grazhdanskom plane // Kant I. Sobr. soch. na nem. i rus. jaz. T.1: Traktaty i stat'i. – M.: Kami, 1994. – S.79–123.
3. Kant I. Osnovy metafiziki nrvstvvennosti // Kant I. Izbrannoe. V 3-h tt. T.1. O vospitanii razuma – Kaliningrad: Kaliningradskoe knizhnoe izdatel'stvo, 1995. – S.98–17.
4. Kant I. Religija v predelah tol'ko razuma // I. Kant. Traktaty. – SPb.: «Наука», 2006. – 549 s.
5. Makintajr A. Posle dobrodeteli. – M.: Akadem. proekt, Delovaja kniga, 2000. – 383 s.
6. Mjurbjerg I. I. Kategoricheskij imperativ Immanuila Kanta i ponjatje politicheskogo / I. I. Mjurbjerg. – Politiko-filosofskij ezhegodnik. – 2008. – №1 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.intelros.ru/readroom/politiko-filosofskij-ezhgodnik/pfe-1-2008/7254-kategoricheskij-imperativ-immanuila-kanta-i-ponyatie-politicheskogo.html>
7. Nansi Zh.-L. Neproizvodimoe soobshhestvo / Per. s franc. Zh. Gorbylevoj i E. Troickogo. – M.: Vodolej, 2009. – 208 s.
8. Rans'er Zh. Na kraju politicheskogo / Per. s franc. B. M. Skuratova. – M.: Praxis, 2006. – 240 s.
9. Sjolr Dzh. Racional'nost' v dejstvii / Per. s angl. A. Kolodija, E. Rumjancevoj. – M.: Progress-Tradicija, 2004. – 336 s.
10. Rans'er Zh. «Demokratija kak politicheskaja forma» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://s357a.blogspot.com/2012/09/blog-post.html>
11. Satkunanadan S. Extraordinary responsibility: politics beyond moral calculus / Shalini Satkunanadan. – Cambridge university press, 2015. – 263 p.
12. Tampio N. Kantian Courage: advancing the Enlightenment in contemporary political theory / Nicholas Tampio. – Fordham Univ Press, 2012. – 255 p.

Gerasimenko D. G., aspirant, Center for Humanities Education Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), dariababiichuk@gmail.com

The process of democratization in the modern world: a categorical imperative against a hypothetical

The article investigates the democratization process that occurs in the western world and moral ideals which determine the direction of building a democratic society today. Law and morality that after establishing positive rights are increasingly seen as separate spheres of social life, they require revision in the context of connection that exists between them. For Immanuel Kant state of civil society is equated with morality, why take the concept thinker moral and civil status. At the categorical imperative as a model for the implementation of public relations, Kant requires unconditional respect for moral norms of society. Limitations of the law and adherence to moral standards of citizens fear punishment, which provides a system of law, matches the characteristics of the hypothetical imperative. The article contrasted hypothetical and categorical imperatives as possible models of public relations within civil society and assesses compliance with both imperatives of modern society in different scopes, philosophical and political discourses.

Keywords: democratization, civil society, the categorical imperative, the hypothetical imperative, morality, law, civil status.

* * *

УДК 140.8(477)

Гойман О. О.,
здобувач кафедри управління, інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), elenka_02@i.ua

ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ

Аналіз причин появи і функціонування соціальних міфів необхідний для вивчення міфології в соціально-культурному й інформаційному просторі будь-якої країни. Мета нашого дослідження полягає у виявленні, узасальненні, систематизації детермінант процесу міфологізації та в розпізнанні їхньої специфіки. Зокрема, у статті окреслено і розглянуто основні детермінанти соціальної міфотворчості – комунікативну, гносеологічну, психологічну, соціальну, політичну й ідеологічну. При цьому наголошується, що з огляду на залежність соціуму від комунікації та інформації, провідною детермінантою вважається саме комунікативна. Це пов'язано насамперед зі зміною значення інформаційної складової для всіх сфер суспільного життя, технологічними нововведеннями та глобалізацією. Тому важливу роль у створенні та поширенні соціальних міфів у сучасному суспільстві відіграють засоби масової комунікації, серед яких лідирують телебачення та електронні видання.

Ключові слова: детермінанти соціальної міфотворчості, комунікація, масова свідомість, міф, соціальна міфологія.

XX–XXI ст. відзначені активізацією міфотворчості у багатьох суспільно важливих сферах, що пов'язано з низкою причин: нестабільною економічною й політичною ситуацією в світі, загрозою тероризму, погіршенням загального освітньо-інтелектуального та культурного рівня людей, прискоренням науково-технічного прогресу, зростанням ролі інформаційних процесів, кардинальними змінами способу життя тощо. За таких умов свідомість стає більш вразливою до сприйняття нав'язаних зовні численних міфів, тобто міфологізації, а також до реміфологізації. Крім того, провідним засобом управління як глобалізованим суспільством, так і окремою державою, стала соціальна міфологія. Тому актуальним питанням є окреслення і розпізнання специфіки детермінант соціальної міфотворчості.

Соціально-психологічні аспекти міфу та міфології розкриті В. Вундтом, Г. Тардом, З. Фрейдом, Е. Фроммом, К. Юнгом та ін. Принципи маніпулювання масовою свідомістю на міждисциплінарному рівні досліджувати Р. Барт, С. Кара-Мурза, Г. Осіпов, В. Полосін, Г. Почепцов та ін. Дослідження суспільно-політичних цінностей, вивчення міфологем на політичному ґрунті у сучасному українському суспільстві та діючих радянських міфів у свідомості українства, а також – різних аспектів соціальної міфології належать

О. Андрієнко, С. Грабовському, М. Михальченку, О. Полисаєву, Н. Пробийоголові, З. Самчуку, Ю. Серовій, А. Тихолазу, Д. Усову, Ю. Шайгородському та ін.

Передбачається, що провідними детермінантами соціальної міфотворчості є комунікативна, гносеологічна, психологічна, соціальна, політична й ідеологічна, а також культурологічна. Загалом же, враховуючи складність і багатогранність культурологічної детермінанти, це питання заслуговує на окреме дослідження, на чому зосередимося у наступних наукових розвідках. Для подальшого виокремлення детермінант міфотворчості, необхідно врахувати основні причини домінування міфу протягом усієї історії людства. Зокрема, на думку В. Полосіна, існує три основні причини невмирущості міфу навіть у період розквіту раціоналізму:

1) психологічна, що полягає у бажанні в майбутньому досягти далекого «золотого віку», тим самим надати осмисленість і відносну стабільність теперішньому та переконати в абсолютно стабільному майбутньому. Ця потреба проектується і на звичайні життєві ситуації, викликаючи відчуття відносної, тимчасової стабільності, соціального і особистого комфорту;

2) онтологічна причина. Сукупний досвід людства, накопичений до епохи раціонального пізнання, доступний обмеженій кількості еліти і відбитий в інакомовленнях, виявляється необхідним компонентом цілісного погляду на світ. Міф – унікальний засіб синтезу в пізнанні, без якого результати аналізу втрачають свою кінцеву цінність;

3) соціальна, адже міф виявляється об'єктивним й унікальним засобом збереження і використання сукупного суспільного досвіду, стає підсвідомістю суспільної свідомості [6, с. 41–44].

Сукупність цих причин не тільки зберігає, а й відтворює міфологічну свідомість, хоча б і в нових формах і з новими іменами [6, с. 41–44].

Ми розділяємо пропозицію М. Кастельса про необхідність виділити потужну комунікативну складову соціальної міфотворчості, що пов'язано з масштабним процесом глобалізації та стрімким розвитком засобів масової комунікації. Адже саме комунікативні нововведення можуть породжувати нові форми і види міфотворчості. Важливо відзначити, що постійне виникнення і швидке розповсюдження сучасних засобів комунікації спровокувало поступовий перехід від масового до так званого «мережевого» типу суспільства, у якому провідним є обмін інформацією за допомогою новітніх засобів комунікації. На думку М. Кастельса, «мережеве суспільство являє собою соціальну структуру, що характеризує, нехай і з великою різноманітністю проявів залежно від культурної та інституціональної специфіки, інформаційну епоху розвитку суспільства» [4, с. 25].

Функціонування Інтернету, мобільної телефонії та їх продуктивної інтеграції сьогодні спричинило паралельний розвиток соціальних та комп'ютерних мереж. Тому за таких комунікативних умов потенційно будь-яка людина одночасно поєднує функції комунікатора і реципієнта масового, групового та особистого (як анонітного, так і цілеспрямованого) спілкування. Саме інформаційне повідомлення може відзначатися різноманітною формою з додаванням відео, звуку, анімації тощо, при цьому адресат його поширює,